

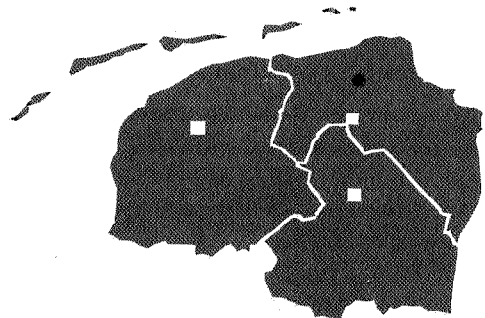
STEENFABRIEK DE GRIFFIOEN

Paul Paris

Tussen Winsum en Middelstum, langs het Winsumer- en Boterdiep lag tot voor kort het Centrum van de Groninger baksteenindustrie. De laatste steenfabrieken sloten hier aan het begin van de tachtiger jaren. Van de nu nog meer of minder in vervallen staat verkerende tichelwerken is de aan het Winsumerdiep gelegen 'Griffioen' ten westen van Onderdendam één van de meest tot de verbeelding sprekende. De schoorsteen van de ringoven, geflankeerd door de lange droogschuren kan model staan voor de zestig steenfabrieken die ooit in Groningen gedraaid hebben en waarvan thans nog één in gebruik is.

De eerste bakstenen gebouwen van Nederland werden in Friesland en Groningen op de overgang van de 13e en 14e eeuw gebouwd. Nadat eerst kloosters en kerken in steen waren opgetrokken, werden in de volgende eeuwen steeds meer boerderijen en woningen 'versteend'. In de beginperiode van de baksteenfabrikage die later tot een ware industrie zou uitgroeien speelde het klooster van Aduard een belangrijke rol. Andere getuigenissen van de opkomende baksteenindustrie zijn de door archeologen ontdekte restanten van veldovens langs het ten noorden van Groningen gelegen Selwerderdiepje. Deze veldovens werden tot de 15^e eeuw gebruikt en markeren het begin van de Groninger baksteenindustrie waarvan het hoogtepunt aan het einde van de 19^e eeuw lag toen er zo'n 60 steenfabrieken in bedrijf waren. Een belangrijke grondstof voor deze industrie was de alom aanwezige klei in de Groninger bodem. Echter, er zijn vele soorten klei en niet alle klei is geschikt voor baksteenproductie. Bovendien laat een echte Groninger boer zijn overigens zeer produktieve grond niet zomaar afpakken om er bakstenen of pannen van te laten maken. Het waren juist voor de landbouw minder geschikte 'knippige' kleigronden die wel goed waren voor baksteenproductie. Deze knipklei (in Friesland 'knik'klei) – genoemd naar

het geluid dat een droog brokje klei bij het breken maakt – heeft voor de verbouw van gewassen zeer ongunstige eigenschappen. Zo blijft er 's winters makkelijk water op staan en zomers kunnen door de zwaarte van deze klei de wortels niet diep genoeg dringen om het grondwater te bereiken. Bovendien is de vruchtbaarheid door het ontbreken van kalk laag, deze kalkloosheid is voor baksteenfabrikage echter weer gunstig. Hierdoor was het mogelijk deze landbouwkundig onproduktieve knipkleigronden toch nog een bestemming te geven. Een voordeel was dat deze knipklei veelal niet dieper dan een halve tot één meter onder het maaiveld lag, zodat er geen diepe kleiputten gegraven hoefden te worden. Het was voldoende na het affichelen – waarbij het grondwater niet bereikt werd – de afgegraven bovenste teeltaardelaag weer terug te storten om de aldus verbeterde landbouwgrond weer voor agrarische doeleinden in gebruik te nemen. Binnen de driehoek Winsum-Middelstum-Bedum lag het centrum van de Groninger baksteenindustrie. Deze kwam vooral in de loop van de 19^e eeuw op. Redenen hiervoor waren behalve de hier al eerder genoemde aanwezigheid van knipklei, de relatieve nabijheid van brandstof voor de steenovens zoals de turf afkomstig uit het

Gronings-Drents hoogveengebied. Ook de aanwezigheid van kanalen was gunstig voor zowel de aanvoer van brandstof als de afvoer van het gereede produkt zoals bakstenen en pannen voor de stad Groningen en drainagebuisen voor de landbouwgronden. Overigens was de baksteenfabrikage seizoensgebonden en kon er in het winterhalfjaar niet gewerkt worden. Nadat de klei gevormd was moest deze zo'n zes weken gedroogd worden, een proces dat in de koude en natte Nederlandse winters nu eenmaal niet goed mogelijk is. Het drogen gebeurde in luchtige schuren waardoor de wind vrij kon ventileren. Het grootste bedrijfsoppervlak bij een steenfabriek wordt daarom door droogschuren in beslag genomen. Per keer konden er 100.000 stenen worden gedroogd, waarna deze in de oven werden gestapeld voor het bakproces dat 3 tot 4 weken duurde. Dit bakproces werd ploegsgewijs dag en nacht zorgvuldig begeleid door één of meerdere brandmeesters. Per seizoen kon er 5 à 6 keer gedroogd en gebakken worden zodat de jaarproductie op een half miljoen stenen per tichelwerk kwam. In de loop der 19e eeuw kon de produktie nog verder worden opgevoerd omdat de stenen niet meer met de hand in een vorm werden gevormd, maar machinaal met stoomkracht. Per bedrijf werd de produktie verdubbeld tot 1 miljoen stenen per jaar. Schaarser worden de brandstof tijdens de Eerste Wereldoorlog maakte verdere rationalisatie van de baksteenindustrie noodzakelijk, evenals duurder wordende arbeidskrachten. Zo kon in de jaren na de Tweede Wereldoorlog de produktie per bedrijf tot 4 miljoen bakstenen worden opgevoerd. Niettemin was de baksteenindustrie in Groningen en Friesland reeds over het hoogtepunt heen, in Noord-Drente werden toen al jaren geen bakstenen meer geproduceerd. Vanaf de zestiger jaren verslechterden de marktomstandigheden steeds verder zodat er toen veel tichelwerken gesloten werden, met als eindresultaat dat er nu in Groningen nog één steenfabriek in Delfzijl is overgebleven. Niettemin zijn de nu nog aanwezige en veelal vervallen steenfabrieken een getuigenis van een tot voor kort bloeiende industriële bedrijfstak die onmiskenbaar verbonden was aan de noordelijke klei.